

Streszczenie

Problematyką mojej pracy doktorskiej jest relacja edukacyjna¹ w świetle postrzegania nauczycieli przez uczniów, służąca pomocy przy kształceniu wychowawców. W szerokim kontekście historyczno-kulturalnym młodzież szuka relacji, które są fundamentalną podstawą egzystencji, uczą wolności, odpowiedzialności i poznania. Według mnie właśnie to jest odpowiedzią na *wezwanie pomocy* dla współczesnego systemu edukacyjnego. Bardzo istotny wkład w rozwój pojęcia relacji edukacyjnej mają: teoria psychoanalityczna - myśl twórcy psychoanalizy oraz inni naukowcy, jak na przykład: M. Postic, A. M. Disanto, H. Franta. Ich założenia wydają się odpowiadać problematyce relacji edukacyjnej w dzisiejszych czasach, nie zapominając, że zakres formacji szkolnej wydaje się być jednym z ważniejszych obszarów rozwojowych poza rodziną i kościołem, które uczą prawdziwych i odpowiednich relacji.

Biorąc pod uwagę przedstawioną tu linię naukową, mającą w szczególności na uwadze osobę nauczyciela, postaram się opracować w odniesieniu do teorii psychoanalitycznej Freuda zalecenia dla wychowawców, wykonujących swoje zadania w obecnym kontekście społecznym. Należy tu podkreślić, że dziś „nie wykonuje się zawodu wychowawcy”, ale „jest się wychowawcą”, zatem obszar tych działań obejmuje nie tylko wiedzę merytoryczną czy etyczną, ale przede wszystkim wiedzę kompetencji - istnienia (jak żyć?).

Refleksja została przedstawiona w pięciu rozdziałach.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym *Koncepcja relacji edukacyjnej*, przedstawiam wspomnianą relację jako fenomen złożony, trudny i wymagający wysiłku zrozumienia we wszystkich aspektach, które go charakteryzują. W moich badaniach paradygmatem właściwym jest termin relacja edukacyjna, gdyż przypisując jej znaczenie relacji między osobami, w wyniku której dochodzi do realizacji zadań kształcenia, dostrzega się komunikację opartą na wartościach. Partnerzy w ten sposób przedstawiają się w sposób asymetryczny. Prezentując koncepcję relacji edukacyjnej podkreślałem, że bez relacji nie można mówić o edukacji.

Nauczyciel i uczniowie tworzą razem jednostkę społeczną odrębną i wewnątrz tej grupy jest ukryty nurt relacji i zachowań społecznych. Jest wiele mechanizmów regulacji tych postaw, i tak więc: niektórzy uczniowie ujawniają się jako liderzy, inni jako imponujący siłą fizyczną, inni jeszcze jako izolujący się. Kształtują oni relacje bliskich przyjaźni i tworzą podgrupy; pojawiają się

¹ Odtąd termin *relacja edukacyjna* rozumiany będzie jako relacja partnerska na poziomie personalnym z zaznaczeniem różnic kompetencji. W tej relacji wiążąca jest umowa regulująca wzajemne oczekiwania i powinności. Odpowiedzialność za proces zdobywania kompetencji leży zatem po obu stronach, gdzie osoba ucząca się jest aktywnym twórcą tego procesu.

rywalizacje, konflikty, manifestacje agresji w społeczności; różnorodność i wielorakość ocen, odniesień, np. do konkretnych nauczycieli – czasem przyjacielskie, czasem obojętne lub kontestujące.

W pierwszym rozdziale zdecydowałem się prześledzić różne aspekty relacji edukacyjnej i stworzyć bazę gramatyczną tego zagadnienia, która pozwoli na identyfikację głównych faz w interakcji, jak również na ocenę ważności każdej z nich.

Drugi rozdział przedstawia *Relację edukacyjną z punktu widzenia psychoanalizy*. Rodzi się pytanie – jak zrozumieć połączenie psychoanalizy i edukacji? P. L. Assoun stwierdza:

“(…) jest to rodzaj pokusy (…) postawić z jednej strony edukację jako funkcję społeczną i antropologiczną, a z drugiej - psychoanalizę jako technikę i wiedzę psychologiczną oraz terapeutyczną, żeby odkryć to, co ta druga może wykształcić w pierwszej, w intuicji potrzeby ucieczki do wiedzy o podświadomości dla teorii praktyki pedagogicznej (…)”².

Dyskurs psychoanalityczny o edukacji może być przydatny jako cenny wskaźnik, aby na nowo uznać aspekty psychologicznej interakcji społecznej budującej relacje w szkolnictwie. Psychoanaliza oferuje klucz do odczytania potrzeby jako czynnika konstytuującego proces formacyjny i stymulującego do wsłuchania się w podświadomość, by w końcu obudzić linie ukrytych mechanizmów psychicznych, które w różny sposób wpływają na system społeczno – edukacyjny.

Relacja edukacyjna nie sytuje się jedynie na poziomie komunikacji werbalnej czy behawioralnej, ale odbywa się również na poziomie emocji, fantazmów, sygnałów paralingwistycznych i niewerbalnych, wpływających z podświadomości. Przeniesienie czy projekcja to dostrzegalne symptomy relacji opartej na czynnikach podświadomych. Obecne są w pracy nauczyciela, często reagującego na różne sytuacje w sposób nieuzasadniony lub odruchowy. Dlaczego coś lub ktoś skrajnie złości, denerwuje czy rozprasza? Dlaczego w stosunku do jednego ucznia zachowuje się tak, a do drugiego inaczej? Jakie uczucia wywołują, wzbudzają relacje z grupą i dlaczego właśnie takie?

Dla psychoanalizy relacja, którą nauczyciel podtrzymuje z uczniem, prowadzi go do samego siebie i pozwala mu przeżyć na nowo własne dzieciństwo czy zrozumieć perspektywę wewnętrzną (subiektywną). Przedstawię zatem sposób funkcjonowania determinizmu psychicznego i podłoża nieświadomości na gruncie relacji edukacyjnej.

² P. L. Assoun, *Introduzione alla psicoanalisi*, Borla, Roma 1999, p. 444, [tł. wł.].

Treścią trzeciego rozdziału są instrumenty i identyfikacja badań jakościowych, zaś czwartego rozdziału - rezultaty tych badań, przeprowadzonych we wszystkich płočkih szkołach wśród młodzieży od 15 do 19 roku życia.

Badania miały na celu wyodrębnienie aspektów znaczących w dynamikach zachodzących w relacji nauczyciel-uczeń/wychowanek. Te same badania zostały przeprowadzone we Włoszech w latach dziewięćdziesiątych przez prof. Annę Marię Disanto³, która warunkiem oznaczenia autora pierwowzoru, stanowiącego tu ochronę jej praw autorskich, zezwoliła mi wykorzystać ten sam kwestionariusz w Polsce.

W rozdziale piątym podjąłem temat, jak zmierzać *ku efektywnej relacji edukacyjnej*. W ostatnim rozdziale poddałem analizie dane z przeprowadzonych badań, aby zaprezentować niektóre linie rozwojowe w świetle teorii wcześniej opisanych. Tu szczególny nacisk kładłem na teorię eksperymentu dydaktycznego i metodologię efektów przeprowadzonych badań.

W tym miejscu pracy doktorskiej przedstawiłem, co jest niewątpliwie ważne tak dla nauczyciela jak i ucznia, najważniejsze punkty tworzenia efektywnej relacji edukacyjnej. Przedstawiłem zagadnienia konieczne i praktyczne dla relacji edukacyjnej z istoty: komunikacji, negocjacji, rozwiązywania konfliktów, rozwiązywania problemów, z gruntu: zachowań międzyludzkich, przyzwyczajęń i zachowań społecznych. Ważniejszym od tego, czego się naucza, jest sposób, w jaki nauczanie jest zorientowane. Zdolność nauczyciela musi wyrażać się w znajdowaniu słów najodpowiedniejszych dla najróżniejszych okoliczności. W ten sposób dialog w relacji międzyosobowej stanie się konstruktywny i efekt wpłynie na jakość kontaktu. Każde nauczanie staje się interesujące, kiedy jest zaproponowane przez nauczyciela, który znajduje właściwy sposób wchodzenia w relacje z uczniami poprzez tworzenie wzajemnego szacunku⁴. Poprzez relacje edukacyjną można wzajemnie wzrastać, o ile relacja sama w sobie staje się miejscem wzajemnej wymiany, dzielenia się i stawania się lepszym.

Propozycje kształcenia mogłyby być przeniesione na grunt szkoły polskiej. Mogłyby zaoferować, oprócz możliwości uwspółcześnienia zawodowego, prawdziwą drogę wzrostu osobowego, aby być wykwalifikowanymi modelami odniesienia i przekazicielami znaczenia oraz wartości dla nowych pokoleń. Często w naszym kontekście społecznym i edukacyjnym mówi się o programach kształcących i formujących przeznaczonych dla uczniów albo dla rodziców. Przez to nauczyciel uważany jest jedynie jako realizujący dany program. Nauczyciel, tak ważny element wspólnoty szkolnej, zwykle ją obserwuje albo przeżywa z zewnątrz, bez możliwości wejścia wewnątrz problematyki. Niektórzy nauczyciele wyrażają własną opinię wobec tej sytuacji, podkreślając rzeczywisty brak efektów

³ A. M. Disanto, *Una sfida insegnanti e adolescenti a confronto*, Borla Editore, Roma 1996, pp. 13-18.

⁴ Cfr. Z. Formella, *L'educatore maturo nella comunicazione relazionale*, Aracne Editrice, Roma 2009, pp. 93-94.

procesu edukacyjnego przez nich prowadzonego, frustrację, złość, rozczarowanie itd. Propozycje, które staram się formułować, mogą stać się podpowiedzią, pomocą w przeniesieniu nacisku formalnego z treści na efektywność działań zmierzających do ich realizacji: skoncentrowaniu się na działaniach, mających na celu stworzenie relacji, strukturalnie budujących lepszą, korzystniejszą atmosferę pokonywania trudności na tym polu.

Nauczyciel bardziej świadomy swojej roli jest zdolny do świadczenia w szkole o własnym wyborze modelu życia nauczyciela – tej opcji egzystencji, która jest widzialnym znakiem jego autentyzmu, a który z pewnością wpływa na relację edukacyjną. To dlatego zawód nauczyciela wymaga tak wielkiego poziomu odpowiedzialności. Nauczyciel będący modelem dla uczniów nie może zaniedbać własnej formacji ustawicznej przede wszystkim z punktu widzenia mentalnego i relacyjnego.